

בעזרת השם יתברך

גדלות

חלקים מפרקי הספר 'גדלות'
לעורר את האהבה ללימוד התורה
והדרכים לגדול בה

סודר וחובר בסיעתא דשמיא

שנת תשע"א לפ"ק ירושלים תובב"א

גדלות

לעילוי נשמת

אמני מרת
חנה בת ר' יצחק ע"ה

ומרת סבתי
גולדא בת ר' יעקב אליהו ע"ה

ת.נ.צ.ב.ה

©

כל הזכויות שמורות

עריכה לשונית:

ש. יעקבסון

02-5385396

עימוד: תגים

077-3430518

עיצוב כריכה:

שילוב

052-7680880

בכל ענייני הספר:

054-8445252

מכון משפט התורה

תוכן העניינים

ד	תוכן עניינים מפורט
ח	הקדמה
יא	חכמת אדם תאיר פניו
יז	מגדלתו ומרוממתו
כה	כוח הבחירה
לג	מה אהבתי תורתך
מא	שאיפות
נא	אבנים שחקו מים
נט	ותן חלקנו בתורתך
סח	תוכן העניינים המלא של הספר 'גדלות'

תוכן העניינים מפורט

יא	חכמת אדם תאיר פניו.....
	תורה אור
	מדוע מתנענעים כאשר עוסקים בתורה?
	חכמת אדם תאיר פניו
יז	מגדלתו ומרוממתו.....
	התורה מרוממת את האדם
	נחשב כמלאך קדוש
	יחי' - חיי תורה
	החכמה תחיה בעליה לחיים של אורה
כה	כוח הבחירה.....
	בצלמנו כדמותנו
	ובחרת בחיים
	יוסף מחייב את הרשעים
לג	מה אהבתי תורתך.....
	מה אהבתי תורתך
	אחת שאלתי
	שבתי בבית ה'
	ארבע אמות של הלכה

מזא ..... שאיפות

ונתת לעבדך לב שומע
שאיפות
כל ההתחלות קשות
מצווה גוררת מצווה

נא ..... אבנים שחקו מים

אבנים שחקו מים
לא נפלאת היא
שמח בחלקו
אורח חיים למעלה למשכיל
קול ה' בכוח
אולת אדם תסלף דרכו

נט ..... ותן חלקנו בתורתך

כל הרוצה ליקח יבא ויקח
תן חלקנו בתורתך
בשבילי נברא העולם

סח ..... תוכן העניינים המלא של הספר 'גדלות'

הסכמות שניתנו לספר "גדלות"

משאו של מרן רה"י הגראי"ל שטינמן שליט"א
ניתן במיוחד להדפסה בספר
מרן רה"י הגאון רבי ברוך מרדכי אזרחי שליט"א
הגאון הצדיק רבי חיים וולאקין שליט"א
הגאון רבי משה פנירי שליט"א
הגאון רבי ישראל גנס שליט"א
הגאון רבי אשר זעליג וייס שליט"א

הקדמה

גדלות בתורה אינה באה ממילא. אם האדם לא יתכוון ויפקח על מעשיו אין לו סיכוי לגדול בתורה וביראת שמים. עקירת מלומדה היא עבודה, היא העבודה שמתרחשת בלבו של כל בר דעת. עצם הידיעה שיש מושג של מלומדה, היא מעלה גדולה.

ההרגל הוא האויב הגדול של כל רגש קדושה והתרוממות. בשעה שניצב האדם אל מול הנעלה והנשגב, ובנפשו מתנוצצים זיקים של אש קודש, בא ההרגל ומכבה את גחלי הקודש בזו אחר זו עד כי תדעך האש כליל (שיחות מוסר אחרי מות תשל"א).

ובלשונו של רבי אברהם גרודז'ינסקי, שהוא כקילור לעיניים: כל מעשינו הטובים מעשי אבות המה. התורה שלימדו אותנו ההורים, אין בהם רצון עצמי ומחשבה מקורית, רק מעשי חיקוי המה. חיקוי מאחרים, וחיקוי מעצמו. היום הוא החיקוי מאתמול, והמחר חיקוי היום. יודעים אנו למפרע את המחר שלנו, והמחר בשביל שנדע היום. מכונה אוטומטית הוא האדם (תורת אברהם עמוד 474; ע' דעת תורה חלק ג עמוד קמג שצריכים הרגל אבל אסור להישאר במצב של מלומדה).

כפי מדרגת המורא ושיעור הכבוד והזהירות בו (בתורה),
כן יהיה שיעור יקר הלימוד ומדרגת ההשפעה הנמשכת על
ידו (דרך ה' ד ב בתלמוד תורה).

הגרא"מ שך זצ"ל כותב: ומאחר שכל כך גדולה היא
מעלת התורה מה גדולה היא חובת הזהירות שמוטל על
האדם להשלים כל תנאיה באופני קנינה. ואם לא ישלים כל
תנאיה, אף אם הוא לומד, אבל אין לימוד זה בכלל מה
שנאמר: "כי ה' יתן חכמה מפיו דעת ותבונה", וחלילה הוא
בכלל מה שאמרו חז"ל: לא זכה נעשית לו סם המות... ואין
על האדם רק להתפלל לה': "יהי לבי תמים בחוקיך למען
לא אבוש" (תהילים קיט פ) (אבי עזרי ג הקדמה שניה).

מטרת הספר "גדלות" ותעודתו לגלות ערגה לתורה.
ערגה שעוברת כחוט השני על פני הספר, כדי להילחם
ב'מלומדה', ההורס כל חלקה טובה.

מצאתי לנכון להביא לפניכם בקונטרס זה חלקים מפרקי
הספר (תוכן מלא של הספר נמצא בסוף) כדי לזכות את הרבים
ולעילוי נשמת מרת אמי חנה בת ר' יצחק הכ"מ ת.נ.צ.ב.ה.

חכמת אדם תאיר פניו

תורה אור

מדוע מתנענעים כאשר עוסקים בתורה?

חכמת אדם תאיר פניו

חכמת אדם תאיר פניו

תורה אור

כתוב בנביא: "הָלוֹא כֹה דִּבְרֵי פֶאֶשׁ נָאֵם ה' (ירמיה כג כט). הרמח"ל מבאר: שהתורה היא ממש אור אחד, ניתן לישראל לאור בו, כי לא כחכמות הנכריות וידיעות החול, שאינן אלא ידיעת דבר מה אשר ישיג השכל בטרחו, אך התורה הנה קודש ה', אשר לה מציאות גבוהה בגבהי מרומים. וכאשר יעסוק בה האדם למטה, אור היא אשר תאיר בנשמתו וכו'.

והוא דבר החכם: "ותורה אור" (משלי ו כג) – אור ממש ולא חכמה לבד, ולא שמראה אור בדרך דמיון, אלא אור ממש, כי זו מציאותה למעלה, ובהיכנסה (התורה) בנשמה יכנס אור בה, כאשר יכנס ניצוץ השמש באחד הבתים... כשמשדל האדם להבין, וקורא וחוזר וקורא, ומתחזק להתבונן, הנה כל כך מתלהטים האורות ההם, ויוצאים כמו שלהבת מן הגחלת בנשמה.

ועל זה אמר התנא: הפוך בה והפוך בה דכולא בה (אבות ה כב), כי צריכים העוסקים להיות הופכים והופכים, עד שתתלהב כמעשה האש ממש (הרמח"ל בדרך עץ החיים). דהיינו על ידי ריבוי הלימוד, התורה נעשית לשלהבת.

וכן דרשו חכמינו ז"ל את הפסוק: "גַּר לְרֵגְלֵי דְבָרְךָ וְאוֹר
לְנִתְיָבְתִי" (תהילים קיט קה): אם נר – למה אור, ואם אור –
למה נר? אלא אמר דוד: כשאני מתחיל בדברי תורה, מעט
אני מתחיל בהן והן נובעין, וכשאני נכנס לתוכה, נפתחין
לי שערים הרבה (מדרש תהילים כז). אור התורה גדל ומתעצם
על ידי לימודו של האדם והעמקתו בדברי התורה הקדושה.

וכמו שכתוב: "באורך נראה אור" (תהילים לו י), רצה
לומר, בתורתך נראה עוד אור תורה כי על ידי אור שהשגנו
נראה יותר שיש עוד אור ונקוה להשיגו... כי על ידי אור
שמשיג מתחלה רואה כי יש עוד אור גדול מזה וכן להלאה.
ועל ידי זה יתאווה תאוה להבין ולהשיג עוד עד כי ישיג כל
סתרי העולם ומלואה (רוח חיים אבות ו א).

מדוע מתנענעים כאשר עוסקים בתורה?

שאלו את רבי שמעון בר יוחאי, מדוע מתנענעים ישראל כאשר הם עוסקים בתורה? תשובתו מובאת בזוהר הקדוש: נשמתהון דישראל אתגזרו מגו בוצינא קדישא דדליק, דכתיב: "נר ה' נשמת אדם", והאי נר בשעתא דאתאחד מגו אורייתא דלעילא, לא שכיך נהורא עליה אפילו רגעא... נהורא דשרגא כיוון דאתאחדא גו פתילה, ההוא נהורא לא שכיך לעלמין, אלא מתנענעא נהורא לכאן ולכאן, ולא משתכיך לעלמין. כגוונא דא ישראל, דנשמתיהו מגו ההוא נהורא דשרגא, כיוון דאמר מילה חדא דאורייתא, הא נהורא דליק ולא יכלון אינון לאשתככא, ומתנענען לכאן ולכאן ולכל סיטרין, כנהורא דשרגא, דהא: "נר ה' נשמת אדם" כתיב (זוהר פרשת פינחס ריה ב).

ביאורו: נשמותיהם של ישראל נחצבו מהנר הקדוש הדולק, כמו שכתוב: "נר ה' נשמת אדם" (משלי כ כז). וזה הנר, בשעה שהוא מתאחד עם התורה העליונה, אינו שוקט אפילו לרגע... אור הנר, כיוון שנאחז בפתילה, אינו שוקט לעולם, אלא מתנענע לכאן ולכאן, ואינו שוקט ונח לעולם. כעין זה עם ישראל, שנשמתם היא מתוך אותו אור הנר, וכיוון שאומרים דבר אחד של תורה, הרי אור נשמתם דולק ומתלהב בקרבם, ולכן הם אינם יכולים לשקוט ולנוח, אלא מתנענעים לכאן ולכאן, לכל הצדדים, כאור הנר, שהרי כתוב: "נר ה' נשמת אדם" – הנשמה דומה לנר.

אור התורה משתלהב בתוך נשמתו של האדם הלומד תורה, ומהשתלהבות זו נובעים הנענועים בשעת הלימוד, כשם שהנר נע וזע בשעת בעירתו.

חכמת אדם תאיר פניו

במסכת נדרים מובא שמטרוניתא אחת חשבה שרבי יהודה שתוי יין, מכיוון שפניו היו צהובים, אולם הוסבר לה, שרבי יהודה עוסק בתורה, ומהחכמה שלמד מאירים פניו, כמו שנאמר: "חִכְמַת אָדָם תְּאִיר פְּנָיו" (קהלת ח א) (נדרים מט ב וע' ירושלמי שבת נד ב). השיטה מקובצת כתב שם: לפי שהתורה מחמם טבעו והחמימות נראה בפנים יותר.

בשולחן ערוך נפסק שבשעת הגבהת ספר התורה מצווה לראות את הכתב (אורח חיים קלד א). המשנה ברורה מוסיף: וטוב שיראה האותיות עד שיהיה יכול לקרותם, כי כתבו המקובלים שעל ידי זה נמשך אור גדול על האדם (ס"ק יא). ואם על ידי ראיית אותיות התורה כך, על אחת כמה וכמה כשיעסוק בתורה הקדושה.

— |

| —

מגדלתו ומרוממתו

התורה מרוממת את האדם

נחשב כמלאך קדוש

זחי' – חיי תורה

החכמה תחיה בעליה לחיים של אורה

מגדלתו ומרוממתו

התורה מרוממת את האדם

הקדוש ברוך הוא ברא את האדם – חלקו רוחני וחלקו גשמי, כמו שכתוב: "וַיִּצְרֶה אֱלֹהִים אֶת הָאָדָם עֶפְרָ מִן הָאֲדָמָה, וַיִּפַּח בְּאַפָּיו נְשִׁמַת חַיִּים, וַיְהִי הָאָדָם לְנֶפֶשׁ חַיָּה" (בראשית ב ז), וכמו שמבאר הרמב"ן את הכתוב "בְּצִלְמֵנוּ בְּדְמוּתֵנוּ": כי ידמה לשניהם, במתכונת גופו לארץ אשר לוקח ממנה, וידמה ברוח לעליונים (רמב"ן שם א כו).

בכוחה של התורה לרומם את האדם, כפי שמובא בחז"ל: אמר רבי יוחנן, אמר הקדוש ברוך הוא, אדם, אני בראתי אותך עליון על כל בריותי, נפחתי בך נשמת חיים, הנותנת חיים לבעליה, הגזורה מכסאי. ואתה חזרת לאותה נפש חיה שבראתי מן האדמה לבהמות, חיך, מכאן ואילך, כל העוסק בתורתו וישמור אותה, אתן לו אותה נשמה הגזורה מכסאי, שהיא נותנת חיים לבעליה, וכל אותם שלא יעסקו בתורתו, יהיה חלקם באותה נפש חיה שבחרו למען יכלו עמה (מדרש הנעלם פרשת בראשית, מאמר 'תוצא הארץ נפש חיה'. וע' במתוק מדבש זוהר חדש בראשית יד א).

ביד האדם נתונה הבחירה אם תהא נשמתו נשמה גבוהה הגזורה מכיסא הכבוד, או חלילה כנפש בהמה, והדבר תלוי בלימוד התורה. וכן מובא בילקוט: בזמן שהתורה יוצא מפיו, הרי הוא כמלאכי השרת, ואם לאו, הרי הוא כחיה וכבהמה שאינה מכרת את קונה (ילקוט שמעוני במדבר תשנו). רואים אנו כוחה וגדלותה של התורה הקדושה, שהיא מרוממת את האדם.

כאשר נשחט בהמה ונפשיט את עורה, נוכל לעשות ממנו חגורה, ספה או נעליים, שהם חפצים גשמיים בהחלט. אבל אם סופר יכתוב על העור ספר תורה, יהיה העור לחפצא דקדושה. וכך כותב החפץ חיים: נוכל להתבונן גודל זריזות האדם, שצריך להיות לתורת ה', אחרי שבזה חלה על נפשו ממש עניין קדושת ספר תורה. אך האדם שרוצה שתהיה על נפשו קדושת ספר תורה, נראה שצריך להתנהג בלימודה כמו הסופר בכתיבתו, שכותבה לשמה, דהיינו לשם קדושת ספר תורה, ועל ידי זה חלה קדושה נוראה על כל התיבות והפרשיות והאותיות.

כן בעניין הלימוד, ידע ויתבונן שהיא תורת ה' הבורא כל העולמים, וצריך ללמוד לשמה דהיינו למלא רצון ה' שרצונו שנדע תורתו, ועל ידי זה יהל אור קדושת התורה על התיבות והאותיות שנחקקים במוחו (שם עולם ב ה).

לימוד תורה לשמה מקדש את האדם, כי דברי התורה הקדושים נכתבים על לוח לבו כשם שהם נכתבים על הקלף של ספר התורה. ועיין במלבי"ם שמבאר את הכתוב: "על דברי הספר הזה לעשות ככל הפתוב עלינו" (מלכים ב כב יג), כי התורה הכתובה בספר ובדיו, כתובה גם כן על לוח לב וחקוי הנפש (מלבי"ם שם).

נחשב כמלאך קדוש

כתוב במעלות התורה: כל בר נש דלא עסיק באורייתא, לית ליה נפשא קדישא, וקודשא דלעילא לא שריא עלויה. ובר נש דעסיק באורייתא, אתתקן בהאי קודשא למהדר כמלאכין קדישין, כמו שכתוב: "בְּרָכוּ ה' מְלֹאכְיוֹ גִבְרֵי כַח עֲשֵׂי דְבָרוֹ לְשִׁמְעַ בְּקוֹל דְּבָרוֹ" (תהילים קג כ), אלין אינון דעסקין באורייתא דאקרון מלאכין בארעא (מעלות התורה בשם הזוהר ח"א יב ב).

ביאורו: כל אדם שאינו עוסק בתורה אין לו נפש קדושה, לפי שהקדושה העליונה אינה שורה עליו. לעומת זאת, כל מי שעוסק בתורה נחשב כמלאך קדוש, כמו שכתוב: "ברכו ה' מלאכיו גבורי כח עשי דברו, לשמוע בקול דברו", אלו העוסקים בתורה, שנקראים מלאכי ה'.

כל הוספה בתורה בדביקות בהכרת היוצר
ברוך הוא מעלה את בעליה מבחינת נפש
בהמית לנפש משכלת, מחמור לבן אדם,
מבן אדם למלאך
(קובץ איגרות לחזון איש א יא).

האיש הזוכה לידיעת התורה, הוא הולך
בין אנשים ונדמה לאדם הרואה לעיניים כבן
אדם, אבל באמת הוא מלאך הגר עם בני
תמותה וחי חיי אצילות ומרומם על כל ברכה
ותהילה
(שם איגרת יג).

‘וחי’ - חיי תורה

רק חיים של תורה הם חיים אמתיים, כדאיתא בגמרא: תנא, תלמיד שגלה מגלין רבו עמו, שנאמר: “וחי”, עביד ליה מידי דתהוי ליה חיות [עשה לו משהו שיעשה לו חיות] (מכות י א). וכן פסק הרמב"ם: תלמיד שגלה לעיר מקלט מגלין רבו עמו, שנאמר: “וחי בהם” (דברים יט ה; שם ד מב), עשה לו כדי שיחיה, וחיי בעלי החכמה ומבקשיה בלא תלמוד תורה כמיתה הם חשובים (הלכות רוצח ז א, ועיין ברכות סא ב במעשה דרבי עקיבא ופפוס בן יהודה). באספקלריא של חז"ל, המילה ‘וחי’ פירושה – חיי תורה, כי החיים האמתיים הם בלימוד התורה.

החכמה תחיה בעליה לחיים של אורה

וכן כותב החזון איש: ובהתוסף בו חכמה יוולו בעיני הגורמים הזוללים לכבוד מדומה ולכעס ולשארי התאוות, כי החכמה תחיה בעליה לחיים של אורה, לחיים של רוממות הנפש, לחיים שמימיים, ועזיבתו השפלים – תולדה מחריבת מקניין החכמה (אמונה וביטחון ד טו).

ובמקום אחר כתב: העמל בתורה, כוחו לזכות הנפש ולעשותו עדין ומצוחצח. מושך אליו את הרגש הנעים של טהרה וקדושה, ולטעת בקרב לב עמוק גיעול נפש להוללות ותענוגי הבל. נוסף לזה, מנחיל עמל התורה אהבה נפרזה וממידות נפש לקיום פרטי המצווה של הלכה זו שהוא עמל בה, ומוסרי כליותיו ייסרוהו לדעת כי לכך נוצר (שם ג ז).

כל מי שאוהב את התורה,

אינו אוהב אלא חיים

(מדרש תהילים קיט ד"ה מה אהבתי תורתך).

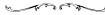
כוחו של המאור שבתורה הוא שיש לו כוח

של יצירה. הוא יוצר בנפש כלי קליטה

חדשים לסוגי תענוג חדשים

(פחד יצחק כתבים).

— |

| —

כוח הבחירה

בעלמנו כדמותנו
ובחרת בחיים
יוסף מחייב את הרשעים

כוח הבחירה

בצלמנו כדמותנו

כתוב: "וַיֵּאמֶר אֱלֹקִים נַעֲשֶׂה אָדָם בְּצַלְמֵנוּ כִּדְמוּתֵנוּ" (בראשית א כו), וביאר הספורנו: ובקצת ידמה האדם לא-ל-יתברך הפועל בבחירה (ספורנו שם א כו. וע' בהכתב והקבלה שם כז, דרך ה' א ג ושערי הלשם א ו). כלומר, הקדוש ברוך הוא ברא את האדם עם כוח הבחירה, כוח זה שניתן לאדם הוא המדמה במקצת את האדם לבוראו.

וכתב הרמב"ם: רשות לכל אדם נתונה: אם רצה להטות עצמו לדרך טובה ולהיות צדיק – הרשות בידו, ואם רצה להטות עצמו לדרך רעה ולהיות רשע – הרשות בידו. הוא שכתוב בתורה: "הן האדם היה כאחד ממנו, לדעת טוב ורע" (שם ג, כב), כלומר הן מין זה של אדם היה יחיד בעולם, ואין מין שני דומה לו בזה העניין, שיהא הוא מעצמו בדעתו ובמחשבתו יודע הטוב והרע, ועושה כל מה שהוא חפץ (רמב"ם הלכות תשובה ה א).

עוד כותב הרמב"ם: אל יעבור במחשבתך דבר זה שאומרים טיפשי אומות העולם ורוב גולמי בני ישראל, שהקדוש ברוך הוא גוזר על האדם מתחילת ברייתו להיות צדיק או רשע. אין הדבר כן, אלא כל אדם ראוי לו להיות

צדיק כמשה רבנו או רשע כירבעם, או חכם או סכל, או רחמן או אכזרי... הוא מעצמו ומדעתו נוטה לאי זו דרך שירצה, הוא שירמיהו אמר: "מִפִּי עֲלִיּוֹן לֹא תֵצֵא הַרְעוֹת וְהַטּוֹב" (איכה ג לח), כלומר אין הבורא גוזר על האדם להיות טוב ולא להיות רע... ודבר זה עיקר גדול הוא, והוא עמוד התורה והמצווה, שנאמר: "ראה נתתי לפניך היום את החיים" (דברים ל טו), וכתוב: "ראה אנכי נותן לפניכם היום" (שם יא כו), כלומר שהרשות בידכם, וכל שיחפוץ האדם לעשות ממעשה בני האדם עושה (שם הלכות ב-ג).

כי האדם להיותו התכליתי העיקרי בבריאה והמובחר שבכל העולמות בין בעליונים בין בתחתונים, כי כל הברואים שתחתיו, כבהמות וחיות, אין פעולתם בבחירה ורצון. כי כל מעשיהם אינם רק כפי כוח הטבעי שבהם, וכך העליונים כמלאכי מרום אינם בעלי בחירה ורצון, כי כל מעשיהם אינם רק כפי כוח הרוחנית שבהם, ואין בכוחם הבחירה והרצון להינשא למעלה מן המדרגה אשר יוצרו עליה ולא לרדת מטה, כאמור: "ונתתי לך מהלכים בין העומדים האלה" (זכריה ג ז), שנקראו עומדים בל יוכלו הגבה מעלה וכן ההשפלה נמנעה מהם, ורק האדם הוא אשר נאמר עליו: "הן האדם היה כאחד ממנו לדעת טוב ורע" (בראשית ג כב) (הכתב והקבלה דברים יב א).

ובחרת בחיים

לכל אדם יש ניסיונות ואתגרים, ומצווה עליו תמיד לבחור בטוב, כמו שנאמר: "ובחרת בחיים" (דברים ל יט) (ע') בשערי תשובה ג יז ש'ובחרת בחיים' היא מצוות עשה). אפילו במצבים ובתנאים קשים, בחירת האדם מצויה בשליטתו, כפי שמובא בגמרא: מאי שנא עובדיה לאדום (מדוע נבחר דווקא עובדיה להתנבא על אדום?), אמר רבי יצחק: אמר הקדוש ברוך הוא, יבוא עובדיהו הדר בין שני רשעים ולא למד ממעשיהם, וינבא על עשו הרשע, שדר בין שני צדיקים ולא למד ממעשיהם (סנהדרין לט ב, ורש"י).

הנביא עובדיה בחר שלא להיות מושפע מרשעותם של אחאב ואיזבל, ואילו עשיו, שהיה ממשפחת צדיקים – בנם של יצחק ורבקה, נכדם של אברהם ושרה, אחיו של יעקב – בחר שלא ללמוד ממעשיהם, אלא לעשות את הרע בעיני ה'.

הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים

(ברכות לג ב).

כל הבא על האדם ביד הקדוש ברוך הוא,
כגון ארוך, קצר, עני, עשיר, חכם, שוטה, לבן,
שחור, הכל בידי שמים הוא, אבל צדיק
ורשע אינו בא על ידי שמים, את זו מסר
בידו של אדם, ונתן לפניו שתי דרכים, והוא
יבחר לו יראת שמים.

(רש"י שם).

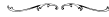

יוסף מחייב את הרשעים

יוסף היה שנוא על אחיו. הם השליכו אותו לבור ומכרו אותו לעבד בהיותו בן שבע עשרה שנה. לאחר מכן הסיתה אותו אשת אדונו לעברה, והוא הושלך לכלא למשך שנים עשרה שנים בגלל עלייה. למרות זאת בחר יוסף לעמוד בכל הניסיונות והוא בטח בה'. לכן, כל מי שטוען שלא עמד בניסיון מפני שקשה היה לו להתגבר על יצרו הרע, עליו לדעת שטענה זו אינה טענה, ועל כך אמרו חכמינו: יוסף מחייב הרשעים (יומא לה ב). מפני שתמיד, בכל מצב, יש באדם כוח אדיר לבחור בטוב.

וזה לשון הגמרא: רשע אומרים לו: מפני מה לא עסקת בתורה? אם אמר: נאה הייתי וטרוד ביצרי הייתי, אומרים לו: כלום נאה היית מיוסף?! אמרו עליו על יוסף הצדיק, בכל יום ויום הייתה אשת פוטיפר משדלתו בדברים, בגדים שלבשה לו שחרית לא לבשה לו ערבית, בגדים שלבשה לו ערבית לא לבשה לו שחרית. אמרה לו: השמע לי, אמר לה: לאו. אמרה לו: הריני חובשתך בבית האסורין. אמר לה: ה' מתיר אסורים. (אמרה לו:) הריני כופפת קומתך. (אמר לה:) ה' זוקף כפופים. (אמרה לו:) הריני מסמא את עיניך. (אמר לה:) ה' פוקח עיוורים. נתנה לו אלף ככרי כסף לשמוע אליה... ולא רצה לשמוע אליה (שם).

כוחותיהם של אבותינו הקדושים טמונים גם בנו, כמו שמסביר הגר"ח מוולוז'ין: כתוב באבות, 'עשרה ניסיונות נתנסה אברהם אבינו' (אבות ה ג). כאן אמר "אברהם אבינו", ולעיל (שם ב) אמר: "עשרה דורות) מנח ועד אברהם", ולא אמר אבינו. ירצה בזה על פי מה שכתוב: "מִתְהַלֵּךְ בְּתַמּוֹ צְדִיק אֲשֶׁרִי בְּנֵיוֹ אַחֲרָיו" (משלי כ ז), כי כמה מידות שהצדיק טרח ויגע להשיגם, לבניו אחריו המה כטבע מוטבע, ובקצת יגיעה יגיעו לזה (רוח חיים אבות ה ג, ע"ש בדוגמאות שהביא). נמצא, שבקצת יגיעה אפשר להוציא לפועל את הכוחות הטמונים בנו ולגדול בעבודת ה' ובלימוד התורה, ובלבד שנבחר בזאת.

— |

| —

מה אהבתי תורתך

מה אהבתי תורתך

אחת שאלתי

שבתי בבית ה'

ארבע אמות של הלכה

מה אהבתי תורתך

מה אהבתי תורתך

אשריכם תלמידי חכמים שדברי תורה חביבין עליכם ביותר, קרא עליו המקרא הזה: "מה אהבתי תורתך כל היום היא שיחתי" וגו' (תהילים קיט צז) (מנחות יח א).

מובא במדרש מעשה ברבי יוחנן ורבי חייא שהיו הולכים בדרך מטבריה לציפורין. כשהגיעו לשדה אחד, אמר רבי יוחנן לרבי חייא: שדה זה שלי היה ומכרתיו כדי שאוכל ללמוד תורה. כשהגיעו לכרם ענבים אחד, אמר רבי יוחנן לרבי חייא: כרם זה שלי היה ומכרתיו כדי שאוכל ללמוד תורה. כשהגיעו למטע זיתים אחד, אמר רבי יוחנן שגם אותו מכר כדי שיוכל ללמוד תורה. וביום שרבי יוחנן נפטר, היו בני דורו קוראים עליו: "אם יתן איש את כל הון ביתו באהבה" שאהב רבי יוחנן את התורה "בוז יבוזו לו" [ביזת גוג ומגוג תהיה לו] (ע' שיר השירים רבה ח ח ופירוש עץ יוסף).

איתא באבות: אין טוב אלא תורה (אבות ו ג), האור החיים הקדוש מבאר: שאם היו בני אדם מרגישין במתיקות וערבות טוב התורה היו משתגעים ומתלהטים אחריה, ולא ייחשב בעיניהם מלוא עולם כסף וזהב למאומה, כי התורה

מה אהבתי תורתך

לה

כוללת כל הטובות שבעולם (אור החיים דברים כו יא). וכן אמרו חכמינו ז"ל: מי שאוהב תורה אינו שבע תורה (דברים רבה ב כו).

מי שלומד תורה ומכיר בגדלותה יאהב את התורה, כמו שכותב המהר"ל: כי האדם בטבע אוהב דבר שהוא טוב, ולפיכך העיקר שיהיה אוהב התורה בשביל מעלת התורה. וכאשר ילמד התורה בשביל אהבת התורה יש לו דבקות בו יתברך, כי האהבה לדבר הוא דבק בדבר שהוא אוהב (נתיבות עולם, נתיב התורה ז).

אחת שאלתי

דוד המלך אמר: "אחת שאלתי מאת ה' אותה אבקש, שבתתי בבית ה' כל ימי חיי לחזות בנעם ה' ולבקר בהיכלו" (תהילים כו ד). המגיד מדובנא מבאר את ההבדל בין בקשה לשאלה: גדר השאלה הוא חפץ השואל שמפרש בשפתיו כי אין החפץ ההוא תכלית מבוקשו רק שעל ידו ישיג מבוקשו. ובקשה ייסוב על תכלית המכוון המושג מהשאלה. כמו תינוק שואל מאביו פרוטה לקנות בה מגדנות, הנה השאלה היא הפרוטה, והבקשה (התכלית) הם המגדנות (אוהל יעקב שמות עמוד ח בהג"ה. וע' במלבי"ם בתהילים שם). שאלתו של דוד המלך היא עצמה בקשתו, כי לא הייתה לו תכלית אחרת מלבד לעסוק בתורה בבית ה' כל חייו.

ודרשו חכמינו ז"ל על הפסוק "הוי כל צמא לכו למים" (ישעיה נה א): מה מים אם אין אדם צמא, אינה ערבה בגופו, כך תורה אם אין אדם עייף בה אינה ערבה בגופו (שיר השירים רבה א ט). וכן איתא בחז"ל: שאין דברי תורה נבלעים בלב האדם אלא במי שהוא עייף להם (תנא דבי אליהו זוטא יד).

נמצא, שכדי לזכות בתורה צריכים להיות צמאים לדבריה ולעמול בה, וזה לשון הראב"ד: ואני כמה ישינות עוררתי מעיני, וכמה מאכלות הסרחתי שלא אכלתי אותם בעתם על עסק התורה, וחלבי ודמי וכליות ולב שמתני אליה (ראב"ד בתשובות ופסקים לט. וע' בט"ז [אורח חיים מז א] שפירש נוסח ברכת התורה 'לעסוק בדברי תורה' – דרך טורח דווקא).

לא נברא אדם אלא לעמל
אם זכה הוא עמל בתורה,
ואם לא זכה הוא עמל בארץ,
אשריו לאדם שהוא עמל בתורה
(בראשית רבה יג ז).

אולם יש לדעת שהעמל בתורה מתוך אהבת
התורה, לא רק שאינו מרגיש קושי וטורח,
אלא הוא אף נהנה מהעמל הנאה שאין
כדוגמתה, כמו שכותב האור החיים הקדוש:
שהצדיקים, הגם שעושים מצוות וכל עסקם
בתורה, אינם מרגישים שיש להם עמל...
אלא אדרבה כאדם המרוויח וכאדם
המשתעשע בשעשועים לרוב חשקם בתורה
(אור החיים במדבר כג כא).

שבתי בבית ה'

אמר דוד: ריבוננו של עולם, בכל יום ויום הייתי מחשב ואומר, למקום פלוני ולבית דירה פלונית אני הולך, והיו רגלי מביאות אותי לבתי כנסיות ולבתי מדרשות (ויקרא רבה לה א).

שלמה המלך כתב: "חֲכָמוֹת בַּחוּץ פְּרִיָּה בְּרַחְבוֹת תִּתֵּן קוֹלָהּ" (משלי א כ), ואיתא בילקוט: שאל רבי שמואל בר נחמני את רבי יונתן בן אלעזר שהיה עומד בשוק, אמר לו: שנה לי פרק אחד, אמר לו: לך לבית הלמוד [התלמוד] ואשנה אותך, אמר לו: לא לימדתנו "חכמות בחוץ תרונה", אמר לו: אם קרית לא שנית, בחוצה של תורה [החיצונית של התורה, דהיינו הפשט], המרגליות היכן היא נמכרת בחוץ (או בחנות)? כך התורה "ברחובות תתן קולה", במקום שמרחיבין אותה (דהיינו) בבתי כנסיות ובתי מדרשות (ילקוט שמעוני משלי תקל. וע' בתנחומא בחוקתי ג).

ארבע אמות של הלכה

אמר רב חסדא, מאי דכתיב: "אוהב ה' שערי ציון מכל משכנות יעקב" (תהילים פז ב)? אוהב ה' שערים המצוינים בהלכה, יותר מבתי כנסיות ומבתי מדרשות, והיינו דאמר רבי חייא בר אמי משמיה דעולא: מיום שחרב בית המקדש אין לו להקדוש ברוך הוא בעולמו אלא ארבע אמות של הלכה בלבד (ברכות ח א).

המהרש"א ביאר: דבזמן שבית המקדש קיים הייתה שם לשכת הגזית, שמשם יוצאת הלכה פסוקה על פי סנהדרין, ועמהם ודאי השכינה שרויה, ועכשיו שחרב בית המקדש, אותן ד' אמות של הלכה, שכל תלמיד חכם קובע לו לגרסתו בתלמוד, היא תחתיה להיות השכינה עמו, ע"ש.

רבי יצחק אייזיק חבר מבאר: גם בבית המקדש, עיקר השראת שכינתו יתברך בו הייתה בשביל התורה, כי שמה ישבו סנהדרין גדולה בלשכת הגזית, שמשם יצאה תורה לכל ישראל, כמו שכתוב: "וקמת ועלית אל המקום" כו' (דברים יז ח), ולכן היה עיקר ישיבתם סמוך למזבח, להורות שעיקר קבלת קרבנות הייתה רק בשביל זכות התורה, כי אין חפץ לה' בעולות וזבחים כשמוע בדבר ה', וזכות התורה הגנה עליהם שיתקבלו קרבנותיהם ברצון.

וכן עיקר השראת השכינה הייתה בקודש קודשים בין שני בדי הארון, אשר שם הלוחות הכתובים באצבע אלוקים, כי אורייתא וקוב"ה חד הוא (זוהר פרשת אחרי עג א), כי התורה עצם רצונו יתברך, והוא ורצונו אחד. לכן, בבית שני, שננגז הארון והלוחות, היה חסר שם גילוי שכינה, ולכן גם לאחר החורבן, משכן שמו יתברך בכל מקום שעוסקים בו בתורה, והוא באמת בית מקדשו יתברך (שיה יצחק חלק א, פרשת תרומה).

איך לא יאחזנו חיל ורעדה בהעלותו אל לבו
שאפילו הכהן גדול לא היה לו רשות לכנס
לפנים לבית קודש הקודשים, רק ביום
הכיפורים, מחמת ששם הייתה עיקר
השראת השכינה, אם כן עתה שבתוך ארבע
אמות של הלכה, שאמרו חז"ל (ברכות ח א)
ששם השכינה שורה, בוודאי ילמד ביראה,
ולא יסיח את דעתו חס ושלום לדברים
בטלים

(רוח חיים אבות ו, ה ד"ה באימה ביראה).

שאיפות

ונתת לעבדך לב שומע

שאיפות

כל ההתחלות קשות

מצווה גוררת מצווה

שאיפות

ונתת לעבדך לב שומע

דרש רבי תנחום בר חנילאי, "וְהִחַכְמָה מֵאֵין תְּמַצָּא" וגו' (איוב כח כ), זה שלמה, שישב בתענית ארבעים יום כדי שייתן לו המקום רוח חכמה ובינה, והיה משוטט ומבקש אחריה. אמר לו הקדוש ברוך הוא: "שאל מה אתן לך" (מלכים א ג ה). אמר לפניו: ריבונו של עולם, איני שואל ממך לא כסף ולא זהב אלא חכמה בלבד, שנאמר: "ונתת לעבדך לב שומע" וגו' (שם).

השיבו הקדוש ברוך הוא ואמר לו: "יען אשר היתה זאת עם לבבך ולא שאלת עושר נכסים וכבוד... ותשאל לך חכמה ומדע... החכמה והמדע נתון לך" (דברי הימים ב א יב), נתונים לך במתנה. ולפי שישב בתענית ארבעים יום והיה מבקש חכמה, לא קיפח הקדוש ברוך הוא שכרו, הדא הוא דכתיב: "וה' נתן חכמה לשלמה כאשר דבר לו" (מלכים א ה כו) (מדרש משלי א).

הגר"ח שמואלביץ מבאר: שאל שלמה אך ורק חכמה, ובעבור זה זכה לה. כי תשוקת החכמה היא המזכה את בעליה בחכמה... ועד היכן מגעת מעלת בקשת החכמה, אנו לומדים מיהושע בן נון, אשר נבחר למלא את מקומו של משה רבנו עליו השלום, וזכה לכך משום היותו מבקש חכמה, וכדכתיב: "קח לך אֶת יְהוֹשֻׁעַ בֶּן נוּן אִישׁ אֲשֶׁר רוּחַ בּוֹ" (במדבר כז יח), ופירש הספורנו: מוכן לקבל אור פני מלך חיים, כעניין שכתוב: "ובלב כל חכם לב נתתי חכמה", והיינו שכל כולו ביקוש ושאיפה להתעלות ולקבל אור פני מלך חיים (שיחות מוסר ויקהל תשל"א).

גדלות

מד

אסור לאדם לשאוף לגדולה בשום עניין,
יותר ממה שמדרגתו ואישיותו נותנת,
חוץ מאשר גדולה בתורה,
שהשאיפה אליה צריכה להיות ללא גבול
(איגרות משה חלק ח, בהקדמה עמוד 9).

שאיפות

במכתב חיזוק לתלמיד, כותב החזון איש: ודע לך יקירי כי הכל תלוי בהסכמה, והרבה מגדולי עולם התחילו לימודם בימי בגרותם וכאשר לבשו רוח עוז והסכימו בנפשם בהסכמה עזה ומרצית לקבוע עצמם על התורה ולהשליך את כל המית העולם אחרי גוּם, וההסכמה החזקה עמדה להם, הלכו והגדילו ועשו פרי (איגרות חזון איש א מד).

הסטייפּלר כותב: באמת גם מי שהוא קשה ההבנה עצום, אם יתאמץ מאוד בלימוד התורה, יזכה לסייעתא דשמיא להיות גדול בתורה, אף על פי שהוא הרבה יותר מכפי כישרונו הטבעי, וכדי לחזק הלבבות הנדכאים, אעתיק מה שכתב בספר חוט המשולש (הוא תולדות הגאון חתם סופר) דף יד, וזה לשונו: סיפר לי דודי הגאון קדוש ה' מו"ה שמעון סופר זצ"ל אבד"ק קראקא ממהות התלמיד הזה.

בדרעזניץ בא אל זקני זצ"ל (החת"ס) נער אחד בן ט"ז או י"ז שנים, וגילה שרצונו ללמוד תורה, ונפשו חשקה בה, ובשמעו הבחורים כן שחקו ויהתלו בו, איך בר שנים כמותו, אשר לא ראה אורות מימיו, רצונו לתקוע עצמו ללמוד גמרא, אבל רבם גער בהם למה זה תצחקו, הלא כל הרוצה ללמוד יבוא וילמד. ויקרב את הנער וציווה להבחורים וקבע להם עתים שזה ילמד עמו שעה זו, והאחר שעה אחרת, וכן עשו. אבל נוסף למה שכבר הגיע הנער הזה לטו"ב שנים, עוד זאת הייתה לו מידה קשה לשמוע

ומהיר לאבד, עד שאם למדו עמו איזו משנה מאה פעמים, עד מהרה שכחה, ולמחר הייתה בעיניו כאילו לא למדה מעולם.

אמנם כן בכל זאת חשקו לתורה לא פג, והתמיד בלימוד, וכל הבא לטהר מסייעין לו, וברוב הימים הגיע למדרגת בחור מופלג בתורה, וגם יראתו הייתה טהורה, ועלה והצליח ועשה פרי קודש הילולים, והיה ללמדן מופלג עד שנתמנה לדיין ומורה בעיר וכו'. והובא כמה פעמים בחתם סופר עכ"ל (חיי עולם עמוד פד).

כל ההתחלות קשות

חכמינו לימדונו שכל ההתחלות קשות (מכילתא יתרו יט ה), אבל הקושי הוא רק בהתחלה, כמו שמצאנו בזוהר הקדוש: רבי יצחק אמר, התורה נקראת תושייה בתחילה, ואחר כך גבורה, שנאמר: "לִי עֲצָה וְתוֹשִׁיָה" (משלי ח יד). תדע לך כי בתחילה נקראת תושייה, שמתשת כוחו של אדם, מפני שיש לו להילחם עם יצר הרע ולכתת כל גופו בבית המדרש, עד שירגיל אותו בתורה. כיוון שהוא רגיל לעסוק בתורה, אז יש לו שמחה וגבורה, שנאמר: "אני בינה לי גבורה" (מדרש הנעלם פרשת בראשית, מאמר 'התורה שנברא במ' יום'. וע' מתוק מדבש זוהר חדש בראשית י ב).

ודע לך כי בראשית הדרך מזמין השטן
עיכובים ומכשולים לפני האדם כי זה
מניסיונות של בן אדם בארץ, אבל סוף
האדם לנצח והבא לטהר מסייעין אותו
(איגרות חזון איש א מו).

מצווה גוררת מצווה

כותב הגר"א: שבכל דבר שאדם עושה, נותנים לו רוח ממרום, והוא המסייע אותו לעשות דברים עוד כאלה, וזה הרוח אינו נח ושקט עד שעושה עוד דברים כאלה, והוא נהנה מהם, ומזה יש לו נחת רוח, הן בדבר מצווה או בדבר עברה, וזהו: עברה גוררת עברה, ומצווה גוררת מצווה. וכל דבר עברה שהיא גדולה, גם הרוח הבאה ממנה היא גדולה, ומתאוה יותר לעברה עוד, וכן בדבר מצווה גדולה, בא רוח ממקום קדוש מאוד ומתאוה מאוד למצווה ונהנה מאוד מחמת זה ממצוות. וידוע שמצווה הגדולה מכל המצוות היא לימוד התורה.

ולחיפוך, דברים בטלים וליצנות, שזהו חיפוך התורה, ולכן יש הנאה מדברים בטלים וליצנות יותר מכל העברות, אף שאין בזה עולם הזה (כלומר הנאה גשמית), אך מחמת שהרוח הטומאה גדולה עד מאוד, והיא כמעייין הנובע, הפך התורה שהיא כמעייין הנובע, לזה אומר, הלא אין בזה עולם הזה כלל, רק ההנאה מחמת שהוא חיפוך התורה, והיא עברה גדולה והרוח נובע. הנה "אביעה לכם רוחי", ואז יהיה לכם על ידי רוח הקודש ההנאה גדולה כמעייין הנובע, ובוודאי יהיה הנאה יותר גדולה מזה, כי התורה כנגד כולם, והנאת רוח הקודש גדולה מרוח הטומאה, מפני שזהו הנאה אמתית (ביאור הגר"א משלי א כג, ע"ש. וע' נפש החיים א ו).

בכל מעשה שהאדם עושה ניתנת בו רוח ממרום; בעשיית מצווה – ניתנת בו רוח של קדושה, ובעשיית עברה – ניתנת בו רוח של טומאה. רוח הקדושה גוררת את האדם לעשות עוד מצווה, ואילו רוח הטומאה גוררת אותו לעשות עוד עברה. מעשיית הדבר פעם נוספת יש לאדם הנאה ונחת רוח כפי גודל המצווה או העברה. ומכיוון שדברים בטלים הם הפך דברי התורה, יש בהם רוח טומאה גדולה מאוד, הגורמת לאדם הנאה גדולה יותר משאר עברות, ולכן אדם נהנה מאוד מדברי בטלה אף שאין בהם הנאה גשמית. עם זאת, בלימוד התורה הקדושה, הנאתו של הלומד גדולה יותר, כי היא הנאה אמתית, וככל שהאדם ילמד יותר תורה תהיה לו הנאה רבה יותר מלימודו, והנאה זו תגרור אותו ללמוד עוד.

בדרך שאדם רוצה לילך בה מוליכין אותו
(מכות י ב).

לא קאמר שמוליך (לשון יחיד) אותו הקדוש
ברוך הוא, אלא מוליכין אותו (לשון רבים).
והוא על פי מה שכתבנו בכמה מקומות,
שכל מחשבה ודיבור ומעשה האדם, הנה
הוא בורא לו מלאך לפי עניינו, אם לטוב אם
לרע, ועל כן אמר: בדרך שאדם רוצה לילך,
שהרשות בידי האדם ממנו ית' ברוך הוא,
שהכול בידי שמים חוץ מיראת שמים, אבל
כפי רצונו ודעתו של אדם מוליכין אותו אותו
המלאכים הנבראים מאותו רצון ומחשבה
אשר בו

(מהרש"א שם).

אבנים שחקו מים

אבנים שחקו מים
לא נפלאות היא
שמח בחלקו
אורח חיים למעלה למשכיל
קול ה' בכוח
אֵלֶּת אָדָם תִּסְלַף דְרָכָו

אבנים שחקו מים

אבנים שחקו מים

מה היה תחילתו של רבי עקיבא? אמרו, בן ארבעים שנה היה, ולא שנה כלום. פעם אחת היה עומד על פי הבאר, אמר: מי חקק אבן זו? אמרו לו: המים שתדיר נופלים עליה בכל יום. אמרו לו: עקיבא, אי אתה קורא "אבנים שחקו מים" (איוב יד טו)? מיד היה רבי עקיבא דן קל וחומר בעצמו: מה רך פסל את הקשה, דברי תורה שקשים כברזל, על אחת כמה וכמה שיחקו את לבי, שהוא בשר ודם. מיד חזר ללמוד תורה. הלך הוא ובנו וישבו אצל מלמדי תינוקות. אמר לו: רבי, למדני תורה. אחז רבי עקיבא בראש הלוח, ובנו בראש הלוח, כתב לו אל"ף בי"ת ולמדה... היה לומד והולך עד שלמד כל התורה כולה (אבות דרבי נתן ו ב).

רבי ישראל מסלאנט מבאר: רבי עקיבא, בתחילת לימודו, באין רושם מוצאת אצלו, אמר נואש לנפשו, והראו לו סתירת הדבר משפיכת המים על האבן, אשר לא יראה מאומה השתנות בהאבן, ועם כל זה המחקרים בשכלם גוזרים כי נעשה רושם נעלם מהרגש אנושי היא הסיבה לחקיקת האבן, מריבוי המים ברבות הימים, מהתקבצות הרשימות הבלי נרגשות (אור ישראל מכתב ז).

אכתוב לך את הידוע לי מתוך הניסיון...
תלמידים צעירים טועים הרבה בדמיונם,
בחשבם שאינם מצליחים ואינם עולים, כי
ההצלחה לעלייה האמתית אינה ניכרת לעין
התלמיד. כל דף גמרא שלומד ומבינו היא
הצלחה, כל תוספות שהבינו היא הצלחה,
ולאט לאט קובץ על יד ירבה, ובמשך הזמן
נעשה גדול בישראל, מבלי הבטה בכל יום -
ההצליח או לא

(קריינתא דאיגרתא א ג).

לא נפלאות היא

שלמה המלך אמר: "ראמות לאויל חכמות, בשער לא
 פתח פיהו" (משלי כד ז), ואמרו חכמינו ז"ל: מהו ראמות
 לאויל חכמות? ... רבנן אמרי, הטיפש הזה נכנס לבית
 הכנסת ורואה אותן עוסקים בתורה, והוא אומר להן: היאך
 אדם למד תורה תחילה? אומרים לו: תחילה קורא במגילה
 (אל"ף ביי"ת), ואחר כך בספר (תורה), ואחר כך בנביאים,
 ואחר כך בכתובים. משהוא גומר את המקרא – שונה את
 התלמוד, ואחר כך בהלכות ואחר כך באגדות. כיוון ששומע
 כך, אומר בלבו: אימתי אני למד כל זאת? וחוזר מן השער,
 הוי "בשער לא יפתח פיהו".

אמר רבי ינאי, למה הדבר דומה? לכיכר שהיה תלוי
 באוויר, טיפש אומר: מי יוכל להביאו? ופיקח אומר: לא
 אחד תלה אותו? ! מביא סולם או קנה ומוריד אותו. כך כל
 מי שהוא טיפש אומר אימתי אקרא כל התורה, ומי שהוא
 פיקח – מהו עושה? שונה פרק אחד בכל יום ויום עד
 שמסיים כל התורה כולה. אמר הקדוש ברוך הוא: "לא
 נפלאות היא", ואם נפלאות היא – ממך (מסיבתך), שאין אתה
 עסוק בה (דברים רבה ח ג. וע' עץ יוסף שם). אבל אם אמר
 למחר אני לומד, למחר אני שונה, נמצא שאין בידו כלום
 (ילקוט משלי תתקמה).

"הוי כל צמא לכו למים"

(ישעיה נה א).

מה המים יורדין טיפין טיפין ונעשין נחלים
נחלים, אף דברי תורה, אדם לומר הלכה
אחת היום והלכה אחת למחר, עד שמתגבר
ונובע כמעין
(מדרש תהלים א).

שמח בחלקו

התורה נקנית בארבעים ושמונה דברים... והשמח בחלקו (אבות ו ו), ומבאר הגר"ח מוולוז'ין, שהאדם צריך להיות שמח בחלקו בתורה: ואינו אץ להעשיר וגם אינו הולך בגדולות בלימודו, רק לומד מעט מעט, עד שהוא בקי בהן ואינו מתגאה לידע הרבה בפעם אחת, ועל ידי כך ישכח את הכל (רוח חיים שם). ובלשונו של בעל חובות הלכות: והיזהר מן הריבוי וההפלגה מבלי הדרגה פן תאבד, כי רוב השמן בנר היא הסיבה לכהות אורו (שער אהבת השם ז).

אורח חיים למעלה למשכיל

כותב הגר"א: האדם נקרא הולך, שצריך לילך תמיד מדרגא לדרגא, ואם לא יעלה למעלה, ירד מטה מטה ח"ו. וכי בלתי אפשר שיעמוד בדרגא חדא, וזהו: "אורח חיים למעלה למשכיל למען סור משאול מטה", כדי שלא יטה לרדת למטה שאולה, ומחמת האורח חיים (למעלה) יסור משאול (ביאור הגר"א משלי טו, כד). אם האדם אינו מתקדם, ממילא הוא נסוג לאחור.

וזה לשון הרמח"ל בביאורו לכתוב "ונתתי לך מהלכים בין העומדים האלה" (זכריה ג ז): ונקראים המלאכים 'עומדים' מאחר שהם עומדים תמיד במדרגה אחת. אבל בני האדם הם בעלי בחירה, להם ישתנה התיקון על ידי עסק התורה, ולכן ניתנה התורה לישראל דווקא, שעל ידה יהיו נתקנים התיקונים האלה (דרך עץ חיים).

קול ה' בכוח

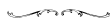
רבנו יונה כותב: ואין יתרון לעבוד בעבודת הבורא יתברך, לעשיר מן העני, ולא לגיבור מן החלש, ולא לחכם מן הטיפש, כי הוא יתברך חפץ בנפש טהורה ומחשבה נקייה, שיעבוד אותו כל אדם, אחד המרבה ואחד הממעיט, לפי כוחו והשגתו... כי ה' יתברך אינו מבקש מבני אדם כי אם לפי כוחם (שערי עבודה מג).

החפץ חיים מבאר: אין הקדוש ברוך הוא בא בטרוניה עם הבריות. מכל אחד ואחד דורש ה' לעבדו לפי כוחו. וכשם שישנם עניים ועשירים, גיבורים וחלשים, כמו כן נבדלים הם בני האדם בכוחות הנפש. יש מי שיכול לעבוד את ה' ולהגיע למדרגה רמה ונשגבה, ויש שאינו יכול להגיע למדרגה כזו, ובשביל כך כתוב בתורה: "ואהבת את ה' אלקיך בכל לבבך ובכל נפשך", בכל לב ונפש אין כתיב כאן, אלא: בכל לבבך ובכל נפשך, היינו עד כמה שתוכל אתה בעצמך להגיע – אתה מחויב לעבוד את ה', כל אחד לפי כוחו ותכונת נפשו (חפץ חיים על התורה במעשי המלך עמוד רלה. וע' במשנה ברורה א יב).

וכותב הסטייפלר: וזה התלמיד קשה ההבנה שיגע ומצא כדי מידתו, כבר השלים חוקו. והוא חביב לפני הקדוש ברוך הוא כהגאון הגדול אשר השלים את חוקו כפי יכולתו, שכן שנינו: אחד המרבה ואחד הממעיט, ובלבד שיכוון את לבו לשמים. ובצד אחד הוא חביב יותר מהבעל כשרון הגדול, שמצליח הרבה בתורה, כי לגבי הבעל כשרון, הרי לימוד התורה הוא אצלו לעונג נפשי, ואצל זה הוא בגדר הקרבה ונשיאת עול כבוד, ותנן: לפום צערא אגרא (חיי עולם עמוד פג).

אִוֶּלֶת אָדָם תְּסַלֵּף דְּרָכּוֹ

”אִוֶּלֶת אָדָם תְּסַלֵּף דְּרָכּוֹ, וְעַל ה' יִזְעַף לְבוֹ” (משלי יט ג), ומבאר הגר”א: כי אמרו ז”ל, הבא לטהר מסייעין אותו, ולפעמים אדם מתחיל ללמוד תורה ולעשות מצוות, ואחר כך פורש מחמת שקשה לו מאוד, לפי שאין מסייעין לו, וזועף על ה' למה לא סייעוהו, ובאמת הוא מחמת איוולתו. והוא, כי כל אדם צריך לילך לפי מדרגתו ולא יקפוץ, כמו שכתבתי למעלה, ואז ילך לבטח בדרכו, אף כי יסייעוהו. אך שזה האדם לא התחיל לילך בדרכו, לכך לא סייעוהו, וזהו 'איוולת אדם', כלומר מחמת איוולתו שעשה בלי יישוב הדעת סילף דרכו והוא זועף על ה' למה לא סייע לו (ביאור הגר”א שם). מי שלומד לפי מדרגתו ולפי כוחו יזכה לסייעתא דשמיא, בבחינת הבא לטהר מסייעין אותו.

ותן חלקנו בתורתך

כל הרוצה ליקח יבא ויקח
תן חלקנו בתורתך
בשבילי נברא העולם

ותן חלקנו בתורתך

כל הרוצה ליקח יבא ויקח

התורה כרוכה ומונחת בקרן זווית וכל הרוצה ללמוד יבוא וילמוד (ע' בקידושין סו א) ולכל אחד יש אפשרות ללמוד אותה ולהתעטר בכתרה. מסיבה זו ניתנה התורה במדבר, שהוא מקום הפקר, כדאיתא בילקוט: לפיכך (התורה) ניתנה במקום הפקר, במדבר, בפרהסייה, לומר לך – כל הרוצה לקבל יבוא ויקבל (ילקוט שמעוני תהילים תשי). התורה שייכת לכל ישראל, וכולם יכולים ללמוד אותה ולקחת את חלקם בה.

על פי יסוד זה ביאר המהר"ל את הפסוק: "וזאת התורה אשר שם משה לפני בני ישראל" (דברים ד מד), כי התורה חפץ מונח, כל הרוצה לזכות בה יזכה בה. ולכך לא אמר אשר שם לבני ישראל, רק "לפני בני ישראל", כמו דבר המונח לפני(הם), כל הרוצה לזכות זוכה בה. ולא יאמר האדם כי התורה לא ניתנה רק לגדולי החכמים שהם רחוקים מן הטעות, אבל התורה ניתנה לכול (הקדמת תפארת ישראל).

תן חלקנו בתורתך

כתב רבי אליעזר הגדול: אין אדם נכנס לתחומו של חברו, ואין אדם יכול לחדש דבר בתורה שחברו מזומן לחדשו, כי הכל מוכן לפניו מיום שהתורה נבראת (צוואת רבי אליעזר הגדול יט).

ביאור העניין מובא בספר מעלות התורה: איתא במסכת נדה (ל ב): כשהתינוק במעי אמו, מלמדים אותו כל התורה כולה, ומיד כשיצא לאוויר העולם, בא מלאך וסוטר על פיו, ולכאורה צריך עיון, מה תועלת יש במה שמלמדים אותו, ואחר כך משכיחים אותו, והוזה כלא למד כלל? ונראה על פי מה שכתב האלשיך, על מה שאנו אומרים: 'ותן חלקנו בתורתך', לפי שכל הנשמות עמדו על הר סיני וקיבלו כל אחד חלקו בתורה, וזה שכתוב בגמרא: 'יגעתו ומצאתי תאמין' (מגילה ו ב), מצאתי דייקא, כאדם המוצא אבדתו, לפי שהוא חלקו.

ולפי זה, אילו לא היו מלמדים אותו כשהיה במעי אמו, איך היה יכול להגיע על ידי יגיעתו. ואם לא היה שוכח – לא היה צריך להתייגע, ואם כן בטל שכר ועונש. ולכך מלמדים אותו חלק תורתו במעי אמו, וזה נקרא 'כל התורה', רצה לומר מה שנוגע לחלק נשמתו, ובצאתו לאוויר העולם הוא נשכח ממנו, ואחר כך, על ידי יגיעתו, יכול למצוא אבדתו (מעלות התורה בשם הגר"א, בסוף הספר).

וכותב החפץ חיים: אפילו אם היו לומדים כל ישראל, והיו לומדים כל ימי חייהם, יש ויש בה ענייני חכמה רבים מאוד, שיש די לכל אחד, ולכל נפש ינתן חלקו בתורה, לזה במקרא, ולזה במשנה, ולזה בחלק המדרש, ולזה בהלכות, וזהו שאנו מבקשים כולנו: "ותן חלקנו בתורתך". ומה שאנו רואים הרבה עמי הארץ, הוא מפני שאבותיהם לא היו נותנים אותם למלמדים, או שהם בעצמם לא היו רוצים ללמוד בשום אופן (שם עולם א י). אבל אם ילמדו – יזכה כל אחד ואחד לקבל את חלקו בתורה.

בשבילי נברא העולם

מובא בתנא דבי אליהו: שכל אחד ואחד מישראל חייב לומר: מתי יגיעו מעשי למעשה אבותי, אברהם, יצחק ויעקב, שלא קנו האבות העולם הזה והעולם הבא וימות המשיח, אלא בשביל מעשים טובים ותלמוד תורה. וכך שנו חכמים במשנה: כל אחד ואחד מישראל חייב לומר בשבילי נברא העולם (תנא דבי אליהו רבה כה; ע' מסילת ישרים יט).

אדם הראשון נברא יחידי, וייחודיות זו היא נחלת כל בני העולם. אדם המעלה את עניין ייחודיותו על דעתו צריך להזדעזע. הרי מכל בני העולם החיים עכשיו אין אף אחד הדומה לו. מכל בני העולם שחיו מאדם הראשון עד היום לא היה אחד שהיה דומה לו, ועד סוף כל הדורות לא יהיה אף אחד הדומה לו באותו הרכב של כוחות, תכונות, סגולות, מעלות וחסרונות. לפיכך, כל אדם הוא יחידי עד שהוא חייב לומר: בשבילי נברא העולם (עלי שור ב עמוד תיד).

כל אדם חייב לדעת שיש לו חשיבות. לא חשיבות מדומה שהוא 'מחשיב עצמו בעצמו', כפי שהמסילת ישרים מגדיר את הגאווה (בפרק יא), אלא חשיבות בעלת משמעות עמוקה ואף מזעזעת. "כל אחד ואחד חייב לומר: בשבילי נברא העולם", ופירש רש"י: "כלומר, חשוב אני כעולם מלא, לא אטרד את עצמי מן העולם בעברה אחת" (סנהדרין לז א).

"כעולם מלא" – זוהי חוויית חד-פעמיותו של האדם, שלא היה עוד כמותו ולא יהיה כמותו עד סוף כל הדורות. אני עם המיזוג המיוחד של כוחותי, בן לאותם אבות, נולד בתוך אותה תקופה ובאותה סביבה – בוודאי עבודה מיוחדת מוטלת עלי, חלק מיוחד יש לי בתורה, וכל הבריאה מחכה לי שאתקן את המוטל עלי, כי את עבודתי לא אוכל להחליף עם שום אדם אחר בעולם! (עלי שור א עמוד קסח).

להצלחת רוני ומיכאל חנן

ובני משפחתם הי"ו
ימלא ה' כל משאלות ליבם לטובה,
בריאות איתנה ואריכות ימים,
שפע טובה ברכה והצלחה.

לעילוי נשמת

יהודה בן יוסף ואשתו רחל בת ידידה ז"ל

לעילוי נשמת

מזל בת חני וסלאם יהודה בנין ע"ה

לעילוי נשמת

יוגב פנחס ז"ל בן דניאל הי"ו ומזל ע"ה

לעילוי נשמת

מנשה מזרחי בן אספרנסה ז"ל
ת.ג.צ.ב.ה.

לעילוי נשמת
ציון בן יחיא משולם ז"ל
ת.ג.צ.ב.ה

תרומת בניו הי"ו
ימלא ה' כל משאלות ליבם לטובה,
בריאות איתנה ואריכות ימים,
שפע טובה ברכה והצלחה.

להצלחת שמש אברהם הי"ו
ימלא ה' כל משאלות ליבו לטובה,
בריאות איתנה ואריכות ימים,
שפע טובה ברכה והצלחה.

בחסות

תוכן העניינים המלא של הספר 'גדלות'

במה אקדם ה'.....ג

פתח דבריי 'אי'.....א

יהי אור ■ גניזת האור ■ היכן נגנו האור? ■ תורה אור ■ מדוע מתנענעים כאשר עוסקים בתורה? ■ חכמת אדם תאיר פניו

שער א' - גדלות התורה

פרק א' - זה ספר תולדות אדם.....כא

אדם הראשון למד תורה ■ ראוי היה אדם הראשון שתינתן התורה על ידו ■ לימוד התורה מאדם הראשון ועד אברהם אבינו ■ האבות למדו תורה ■ ספרים שלמד בהם יעקב אבינו ■ בני יעקב עסקו בתורה ■ קיום התורה קודם מתן תורה ■ לימוד התורה בשני אלפים תוהו ■ יום הששי

פרק ב' - קרבת אלקים לי טוב.....לא

קולות הר סיני קיימים לעולם ■ העוסק בתורה, כאילו עומד בהר סיני ■ ומתורתך תלמדנו ■ תורת פיך ■ התורה היא שמתיו של הקדוש ברוך הוא ■ כי שם ה' אקרא ■ עם קרובו ■ ודבר בהם לשמם ■ אבוא אליך וברכתך

פרק ג' - מגדלתו ומרוממתו.....מא

התורה מרוממת את האדם ■ נחשב כמלאך קדוש ■ וחי' - חיי תורה ■ החכמה תחיה בעליה לחיים של אורה

פרק ד' - כי נר מצווה ותורה אור..... מז

קדושת התורה נותרת לעולם ■ גדול תלמוד המביא לידי מעשה ■ תלמוד תורה כנגד כולם ■ חיי שעה וחי עולם ■ תלמוד תורה ובניין בית הכנסת ■ טוב יום בחצריך מאלף ■ גדול תלמוד תורה יותר מבניין בית המקדש ■ גדול תלמוד תורה יותר מכיבוד אב ואם ■ תלמוד תורה והצלת נפשות ■ התורה והמצוות ■ האומר אין לו אלא תורה, אפילו תורה אין לו ■ מצווה שאי אפשר לעשות על ידי אחרים ■ כל תיבה היא מצווה בפני עצמה ■ בכל דקה נבראים לו אלפי מלאכי זכות

פרק ה' - נרי בידך ונרך בידי..... סא

איסתכל באורייתא וברא עלמא ■ קיום העולם בזכות התורה ■ עיקר חיותם של העולמות הוא כשעוסקים בתורה ■ נרי בידך ונרך בידי ■ חירות ממלאך המוות ■ כי הוא חיך

פרק ו' - חגור חרבך על ירך..... סט

אין לך אדם בלא ייסורים, אשריו לאדם שייסורים באים עליו מן התורה ■ ייסורים בדילים הימנו ■ בעידנא דלא עסיק בה - אגוני מגנא ■ הקול קול יעקב ■ וילחם עם ישראל ברפידם ■ חגור חרבך על ירך

פרק ז' - הלא כה דברי כאש..... עז

בראתי לו תורה תבלין ■ משכהו לבית המדרש ■ אין תרופה למכתנו כי אם בעסק התורה ■ המאור שבה מחזירו למוטב ■ כוח הכפרה של לימוד התורה ■ זאת תורת העולה ■ וכל אשר יבא באש - באש יובא וטהר

פרק ח' - חיי עולם נטע בתוכנו..... פה

תורה מגינה לעולם ■ בנתה ביתה ■ אשרי מי שבא לכאן ותלמודו בידו ■ לא ירעיב ה' נפש צדיק ■ כי טל אורות טליך ■ מה רב טובך

שער ב' - גדלות לומדיה

פרק א' - אחת שאלתי ..... צה

מה אהבתי תורתך ■ אחת שאלתי ■ דרוש וקבל שכר ■ ולא
שבט לוי בלבד ■ שבתי בבית ה' ■ ארבע אמות של הלכה ■
ברוב עם

פרק ב' - שחלק מחכמתו ליראיו ..... קה

תורה דיליה ■ לא תסור ■ כוחם של חכמים ■ לא בשמים
היא ■ ואת יראי ה' יכבד ■ כבוד התורה ■ שחלק מחכמתו
ליראיו

פרק ג' - ושיננתם ..... קטו

והודעת לבניך ■ ולבני בניך ■ תורה מחזרת על אכסניא שלה
■ מצדיקי הרבים ■ ללמוד על מנת ללמד ■ אם אין גדיים אין
תיישים ■ המלמד את בן חברו תורה כאילו ילדו ■ נופת
לתפנה שפתותיך ■ הלומד ילד ■ שלא ניגע לריק

פרק ד' - צנצנת המן ..... קכה

לא ימוש ספר התורה הזה מפין ■ הלכה כמי? ■ הלכה
למעשה ■ מעבירין ממנו עול דרך ארץ ■ מדוע יש תלמידי
חכמים עניים? ■ החטא גורם ■ צנצנת המן

פרק ה' - עץ החיים ..... קלג

למען יחזקו בתורת ה' ■ עץ חיים היא למחזיקים בה ■ חלק
בתורתו של הלומד ■ חלק בשכר תורתו של הלומד ■ התורה
מחזיקה את מחזיקיה ■ שכרו לעולם הבא ■ ברוך אשר יקים
את התורה ■ המקיים את התורה מעוני ■ להשיא בתו
לתלמיד חכם ■ צעקת החפץ חיים ■ היצר לוחם בתומכי
התורה

פרק ו' - עת לעשות לה' ..... קמה

קביעת עתים לתורה ■ לימוד תורה בשעת הפנאי ■ ואל לו
לדאוג לפרנסתו ■ מלאכתו עראי ותורתו עיקר ■ בכל דרכיך
דעהו ■ שבת הוא לה' ■ בלילה שירה עמי ■ עוד יגובן
בשיבה ■ הווי גולה למקום תורה ■ תפילת אליהו הנביא זכור
לטוב

שער ג' - מעלות התורה

פרק א' - כוח הבחירה..... קנז
בצלמנו כדמותנו ■ שלושה שלבים בכל מעשה ■ ובחרת בחיים ■ יוסף מחייב את הרשעים

פרק ב' - ויגבה לבו בדרכי ה'..... קסג
חביבין ישראל ■ בצלם אלקים עשה את האדם ■ ויגבה לבו בדרכי ה' ■ המבוזה את עצמו לא יגיע לגדלות ■ אל תאמר מה היה שהימים הראשונים היו טובים מאלה ■ כי קרוב אליך הדבר מאוד

פרק ג' - ותן חלקנו בתורתך..... קעא
כל הרוצה ליקח יבא ויקח ■ תן חלקנו בתורתך ■ בשבילי נברא העולם

פרק ד' - שאיפות..... קעז
ונתת לעבדך לב שומע ■ בקשת רבי אליעזר בן הורקנוס ■ שאיפות ■ כל ההתחלות קשות ■ מצווה גוררת מצווה ■ בדרך שאדם רוצה לילך מוליכין אותו

פרק ה' - כוח המחשבה..... קפה
כל המקיים בעצמו כך, סוף בא לידי כך ■ כוח המחשבה ■ מחשבה מועלת ■ סוף מעשה במחשבה תחילה

פרק ו' - אבנים שחקו מים..... קצא
אבנים שחקו מים ■ לא נפלאות היא ■ שמח בחלקו ■ אורח חיים למעלה למשכיל ■ קול ה' בכוח ■ אָוֹלֵת אָדָם תִּסְלַף דָּרְכוֹ

פרק ז' - בא בימים..... קצט
ניצול הזמן ■ דבר האבד ■ זמ"ן נק"ט ■ יגעתי ומצאתי ■ לשקוד על דלתתי יום יום ■ ערך הלימוד הרצוף ■ סדר ■ גְּנִי תוֹרָתִי אֶל תְּשֻׁכָּח ■ שיהיו דברי תורה מחודדים בפיו

פרק ח' - בכל לבבך..... ריג

והנה טוב מאד ■ לפום צערא אגרא ■ בכל לבבך ■ הכבוד ■
הקנאה ■ התאוה

פרק ט' - ימי האהבה וימי השנאה..... רכא

עשו סייג לתורה ■ אם תעזבני יום - יומיים אעזבך ■ ימי
האהבה וימי השנאה ■ פתחו לי פתח כחודה של מחט ■ אין
לך מחלה כמו הייאוש ■ ואל תהי רשע בפני עצמך ■ אלמלא
נפלתי לא קמתי ■ שבע ייפול צדיק וקם ■ מכתבו של רבי
יצחק הוטנר, בעל 'פחד יצחק'

פרק י - ישראל אשר בך אתפאר..... רלג

אם אין דרך ארץ אין תורה ■ כל תלמיד חכם שנמצא רבב
על בגדו חייב מיתה ■ חכם ניכר במעשיו ■ ישראל אשר בך
אתפאר

פרק י"א - הולך את חכמים יחכם..... רלט

ובו תדבק ■ גדולה שימושה יותר מלימודה ■ עשה לך רב ■
רופאי הנפש ■ וחי

פרק י"ב - הרחב פיך ואמלאהו..... רמה

הרחב פיך ואמלאהו ■ מה יעשה אדם ויחכם? ■ ברכת
התורה ■ יראת ה' היא אוצרו

מאמר בכל דרכיך דעהו..... רנא

בכל דרכיך דעהו ■ נשמה שנתתי בך - החיה אותה ■ שינה
לצדיקים ■ ויאכל וישת וייטב לבו ■ יישוב הדעת ■ קנה לך
חבר ■ פיקודי ה' ישרים משמחי לב

שער ד' - השתלשלות התורה

מבוא להשתלשלות התורה..... רסא

פרק א' - משה קיבל תורה מסיני..... רסה

מעמד הר סיני ■ משה קיבל תורה מסיני ■ הואיל משה באר את התורה הזאת ■ גם תורה שבעל פה ניתנה בסיני ■ מה שתלמיד ותיק עתיד להורות ■ ומסרה ליהושע ■ מסירת התורה וסמיכת זקנים מדור לדור ■ ויהושע לזקנים ■ וזקנים לנביאים

פרק ב' - אנשי כנסת הגדולה..... ערה

גלות בבל ■ אנשי כנסת הגדולה ■ שתי הישיבות ■ תורת בבל ■ מרדכי היהודי ■ קיימו מה שקיבלו כבר ■ בית שני ■ עזרא הסופר ■ סוף תקופת הנביאים ■ שמעון הצדיק ואנטיגנוס איש סוכו ■ אני בכל לב אצור פקודיך

פרק ג' - התנאים..... רפה

תקופת הזוגות ■ מלכות חשמונאי ■ הורדוס ■ הלל ■ תלמידי הלל ■ יהושע בן גמלא ■ חורבן בית שני ■ רבן יוחנן בן זכאי ■ רבי עקיבא ■ רבי יהודה הנשיא ■ תלמידי רבי ■ לא מאסתים ולא געלתים לכלתם

פרק ד' - האמוראים..... רצז

זרח השמש ובא השמש ■ בין דור התנאים לדור האמוראים ■ סדר אמוראי בבל ■ אמוראי ארץ ישראל והתלמוד הירושלמי ■ רבי יוחנן וריש לקיש ■ רבי אמאי ורבי אסי ■ דור אחרוני אמוראי ארץ ישראל ■ המשך סדר אמוראי בבל ■ חיבור הגמרא ■ דיני הגמרא איש מפי איש ממשה רבנו ■ תוקף דברי הגמרא

פרק ה' - הסבוראים והגאונים..... שט

רבנן סבוראי ■ תקופת הגאונים ■ חיבוריהם ■ סוף תקופת הגאונים - רבנו האי גאון ■ ארבעה גאונים בשבי

פרק ו' - הראשונים והאחרונים..... שטו

שלשלת הראשונים ■ שלשלת האחרונים

ביציאתי אני נותן הודאה על חלקי..... שכב

מפתח מקורות..... שכה